

Razmišljanja o »novem« vsakdanjiku

Strah in meje v času epidemije

KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN

🏠 ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

✉ katarina.srimpf@zrc-sazu.si

Izvelek: Ukrepi v času epidemije covid-19 so prinesli občutenja in zaznavanja različnih meja, takšnih, ki so bile pred tem že porušene in zabrisane – meje države, meje regije, meje občine – ter novih ali vsaj manj zaznavanih – meje naših stanovanj in domov, nas samih in osebnega prostora. Zaznavanja različnih meja, pogojena s strahom, so postala v tem času stalnica in del vsakdanjika.

Ključne besede: epidemija, vsakdanjik, meje, nadzor, strah

Trenutno živimo v posebnih časih, čudnem stanju duha, polnem negotovosti in strahu, ki sta posledica epidemije virusa covid-19. Naše življenje zaznamujejo ukrepi, s katerimi vlade in epidemiologi poskušajo nadzorovati širjenje virusa, a istočasno z njimi vzbujajo tudi nelagodje in strah. To čustvo pogosto prevladuje v vsakdanjih pogovorih med ljudmi v času epidemije, sredi katere trenutno živimo. Sama sem ga zaznala tako v naključnih pogovorih z drugimi, kakor tudi v svojih lastnih odzivih. Izrazi, ubeseditve strahu so se, še posebej v t. i. prvem valu, v pogovorih pojavljali tako pogosto in na tako različne načine, da sem nanje postala bolj pozorna. Skozi prispevek bom tako poskusila pokazati, v kakšnih kontekstih sem to čustvo zaznavala in na kakšen način.

Strah je močno čustvo. Je odziv na zaznavanje grožnje ter ključni motivacijski dejavnik, ki ljudem in drugim vrstam omogoča preživetje (*Spletni vir 1*). Po drugi strani je strah ime, kot pravi filozof Zygmund Bauman, ki ga damo svoji negotovosti, nevednosti pri spopadanju z grožnjo (Bauman 2006: 2). V svoji knjigi na temo strahu je zapisal, da je strah najbolj grozljiv in strašljiv, kadar je »razširjen, razpršen,

nejasen, nevezan, nezasidran, prosto plavajoč, brez jasnega naslova ali vzroka; kadar nas preganja brez vidne rime ali razloga, ko je grožnja, ki bi se je morali bati, povsod, vendar je ni nikjer videti« (prav tam). In ravno te misli ubesedujejo strah, ki je vseprisoten sedaj, v času pandemije covid-19. Pravzaprav to ni nič nenavadnega, saj je epidemija uresničenje enega od večjih strahov današnje družbe, ki jo znanstveniki z različnih področij, od filozofije, sociologije in antropologije kulture, teologije, ekonomije, politike ter drugih, označujejo tudi kot »kulturo strahu« (Strahovnik 2012: 51). V takšni kulturi strah ni več samo čustvo ali odziv na percepcijo nevarnosti, ampak je postal kulturni idiom, s katerim izražamo naraščajoče nelagodje glede našega mesta v svetu (Füredi 2006: vii). Ta način delovanja dodatno krepi tudi popularna kultura oz. mediji, ki nas vsakodnevno bombardirajo z vizualnimi podobami in informacijami v filmih, oddajah in novicah o bližajočih se nesrečah in katastrofah, pa najsi bodo to človeškega ali naravnega vzroka (Füredi 2006: vii–viii).

V preteklosti so ljudje strah povezovali z jasno oblikovanimi grožnjami. Smrt, bolezen ali lakota so bile tiste konkretne in resnične

grožnje, ki so bile predmet strahov (Füredi 2006: 1). Danes pa se kot grožnjo oz. nevarnost vidi že samo občutenje strahu. Tako v »kulturi strahu prežečih nevarnosti nikoli ne zmanjka, možnosti za strahove so vedno nove in nove, od epidemij, pandemij, dodatkov v hrani, škodljivega sevanja, terorističnih napadov, nevarnosti, ki na nas prežijo za zidovi našega doma, računalniških črvov, ki bodo ustavili svet in podobno« (Strahovnik 2012: 52). V trenutni situaciji, ki jo doživljamo s pandemijo, pa so eksistencialni strahovi, torej strah pred smrtjo in boleznijo, združeni s kulturo strahu, kar se odraža v naših odzivih, delovanju in mišljenju.

Že ob hitrem premisleku lahko ugotovimo, da se čustvo strahu – v povezavi z življenjem v času pandemije covid-19 – pogosto pojavlja v kontekstu meja. Na eni strani telesnih meja nas samih in v odnosu do drugih, meja naših domov ter drugih ne tako fizičnih in otipljivih, občinskih, regijskih in državnih meja.

Če najprej pogledamo občutek strahu v povezavi z nami samimi. Strah pred lastno okužbo nas je v tem »korona času« pripravil tudi do različnih včasih na videz bizarnih dejanj. Opustili smo rokovanje,¹ nosimo maske

in si zakrivamo obraz, temeljito si umivamo roke, če naštejemo samo tista dejanja, ki najbolj zaznamujejo ta čas. V začetku leta nas je večina v strahu pred okužbo mrzlično kupovala razkužila in zaščitne maske, strah oz. skoraj že panika je povzročila, da je npr. sredi februarja v Novi Gorici in okolici zmanjkalo obojega, in to še preden je bil sploh zabeležen prvi primer okužbe v Sloveniji. Za zaščito lastnega telesa smo razvili tudi telesne tehnike, kot je npr. odpiranje vrat in pozdravljanje s komolcem, sezivanje brez dotikanja, potiskanje nakupovalnega vozička z dvema prstoma itn. Da bi zaščitili lastno telo, s(m)o ob prihodu iz

¹ Današnji stisk roke ima zelo dolgo prazgodovino in kaže, da sega vsaj 3000 let nazaj, ko je bil prvič upodobljen na starogrških reliefih in na nagrobnikih. Po večini je bilo rokovanje v preteklosti povezano z namenom posredovanja miroljubnih namenov med oboroženimi moškimi. Z odprtjem desne roke z odprto dlanjo so lahko dokazali, da niso oboroženi. Tudi gibanje rok gor-dol in tresenje je bilo videti kot način razkritja orožja, morebiti skritega v rokavu. Po raziskavah zgodovinarjev pa rokovanje kot vsakdanja gesta pozdrava in sprejemanja sega v 16. stoletje. Kljub temu pa je bilo rokovanje v elitnih krogih pred letom 1800 večinoma neznano ali pa strogo omejeno na prijateljske kroge (*Spletni vir 3*).

Meja med Gorico in Novo Gorico (Trg Evrope, april 2020) v času prvega vala epidemije (foto: Š. Ledinek Lozej).

trgovine počeli stvari, ki jih sicer nismo, kot razkriva naslednji zapis: »*Ko sem prišel domov, sem se najprej slekel do golega, oblačila vrgel v pranje in se stuširal z vročo vodo. Skušal sem odplakniti morebitne viruse, ki bi se lahko prebili do kože. Vsi deli telesa, s katerimi sem se v trgovini dotaknil česarkoli, so se mi zdeli onesnaženi, nečisti*« (Podjed 2020: 13). Počeli smo in še počnemo marsikaj, da zaščitimo meje lastnega telesa v upanju, da se izognemo okužbi.

Čeprav nam epidemiologi in zdravniki že ves čas govorijo, da je fizična distanca eden od temeljnih ukrepov za preprečevanje in zajezitev okužb z virusom covid-19, pa se v upoštevanju tega priporočila in drugih dejanjih v kontekstu vsakodnevnega življenja kaže strah pred drugimi oz. pred potencialno okuženimi drugimi ljudmi, ki jih srečujemo. V začetku leta, v februarju, ko v večjem delu Slovenije virus covid-19 še ni bil glavna tema pogovorov in s(m)o ljudje ob zahodni meji že z osuplostjo spremljali dogajanje na drugi strani, v Italiji, ter z grozo poslušali o številu okuženih in poročilih in opozorilih tamkajšnjih zdravnikov, ki so svoje delo primerjali z delom v vojnih razmerah, sem sama občasno v pogovorih že zaznala, da je v ljudeh naraščal strah, strah pred stikom s sosedi Italijani, strah pred boleznijo. Virus se je namreč nevarno bližal. Devedega marca, ko so nato v Italiji razglasili karanteno za ves severni del države, tudi sosednjo pokrajino Furlanijo-Julijsko krajino, so Italijani, ki so bili sicer dobrodošli in zaželeni gosti krajev ob meji, naenkrat postali nezaželeni. To se ni odražalo samo v pogovorih, ampak tudi v dejanjih. Tako sva imela z možem ob povratku iz službe priložnost opazovati nenavaden prizor ob lokalnem bencinskem servisu, ki stoji tik ob meji. Množica Italijanov se je, ne meneč se za karanteno, ki jo je odredila njihova država, in očitno ob obilju prostega časa, namenila napolniti gorivo v svoje avtomobile kot po navadi preko meje. Ker so s tem resno ovirali promet, je tja prišla tudi policija.

Da so nezaželeni gosti, je jasno kazal besen policist, ki je sredi križišča jezno krilil in pošiljal voznike z italijanskimi registrskimi tablicami domov: »*Andate a casa! Pojdite domov!*« je kričal. A nelagodje v odnosu do Italijanov se je čutilo že nekaj tednov prej. Ko so italijanski mediji začeli navajati podatke o okuženih v bližnjih krajih v Furlaniji-Julijski krajini, so na Goriškem organizatorji pričeli množično odpovedovati dogodke. Tudi Raziskovalna postaja ZRC SAZU bi morala 27. februarja imeti predstavitev nove številke revije *Izvestja*, a med ljudmi se je že čutilo nelagodje in strah. Tako smo tudi sodelavke Postaje iz Ljubljane dobile priporočilo, naj se dogodek odpove, in sicer z razlago, da smo tukaj bližje meji in tako teoretično bolj izpostavljeni virusu. A tudi sicer so se ljudje takrat že spraševali, ali je virus res že med nami, so ga v mesto morda že prinesli Italijani, ki so vsakodnevno prihajali v novogoriške trgovine, lokale, gostilne, ali je virus morda prinesel kdo, ki hodi čez mejo na delo. Med ljudmi se je čutil strah pred »drugim«, ljudmi izza meje.

S povečanjem števila okužb tudi v Sloveniji se je strah pred tistimi »drugimi«, ki bi lahko bili vir okužbe, prenesel na slehernika. Tudi sama sem podlegla temu strahu. Zadnji vikend februarja, ko sem šla na neko prireditev, sem imela nenavaden, neprijeten občutek. Strah me je bilo. Strah, da se bom na prireditvi okužila. Kaj pa, če sem že okužena, kaj, če bom jaz okužila nekaj 100 ljudi, ki bodo z mano v istem prostoru? Še bolj izražen strah pred »drugim« je opisal antropolog Dan Podjed (2020) v knjigi z avtoetnografskimi zgodbami svojega vsakdanjika med pandemijo covid-19. Izkušnja strahu, ko je med potjo do mlekomata srečal neznanca, ga je toliko pretresla, da jo je zapisal: »*Preden sem se odpravil ven, sem si nadel hlače, trenerko in bundo ter si na glavo poveznil slušalke ter čeznje potegnili še kapuco. Tako sem se skušal vidno in zvočno izolirati od okolice in preprečiti, da bi me na cesti kdorkoli spoznal in začel prijatelj-*

ski klepet. // Kako nas bo strah preoblikoval? In kdo bodo zaslužkarji nove pandemije, ki nas je spremenila v zapečkarje namesto v zombije? O tem sem razmišljal med poslušanjem zgodbe in v mraku opazil postavo, ki se je iz daljave pomikala proti meni. Skoraj prepričan sem bil, da je možki. Začel sem se umikati na eno stran pločnika, da bi se mu izognil. Tudi on se je začel pomikati, in to na isto stran pločnika. Umaknil sem se na drugo stran. On tudi. Postal sem živčen, saj me je skrbelo, da bi lahko – če bi šlo tako naprej – trčila in se dotaknila drug drugega. V teh dneh to seveda ni priporočljivo. Ko sva bila le še tri, morda štiri metre narazen, sem ga pogledal in zaznal strah tudi v njegovih očeh. // Ko sem prižvenketal do mlekomata, me je oblival hladen pot. Strah, strah, strah ...» (Podjed 2020: 39–41).

Že označevanje virusa kot kitajski virus ali virus iz Vuhana ter posledična nezaupljivost do Azijcev (Spletni vir 3), kasneje pa v povezavi z večjim izbruhov v Italiji tudi do Italijanov ter nato do tistih, ki so šli v začetku leta na smučanje v Italijo, sedaj pa predvsem naše distanciranje in vzdrževanje fizične/socialne distance oz. meje do vseh, jasno odražata strah do »d drugega«. Ta, pogosto manjvredni »drugi«, ki nam sicer služi za konstruiranje in razumevanje lastne identitete skozi opazovanje njihove drugačnosti (Gingrich 2004; Giddens 2005), v tem času ni toliko drugačen v svojem obnašanju, ampak je potencialni vir okužbe in zato nevaren.

V tem času niso aktualne samo telesne in socialne meje, ampak so sprejeti ukrepi v nas spet vzbudili tudi občutek za meje, ki so bile pred tem že porušene ali povsem nepomembne – meje občin, meje regije, meje države. Z vladnimi odloki so politiki z namero zajezitve širjenja virusa prepovedali prehajanje teh meja in če nam pred tem meje občin in meje regij niso bile povsem jasne in se prehajanja le-teh pogosto nismo niti zavedali, smo sedaj morali te meje ozavestiti. Vsi smo

se tako v nekem trenutku spraševali: »Kje bo (lahko) kontrola? Ali sploh imam zadosten razlog, da grem iz občine?« Ne samo prepoved prehajanja občinskih meja, dodaten strah in nemir (je) med ljudmi vnaša(lo) tudi »zapovedano« sledenje izjemam in izpolnjevanje potrdil za prehode občinskih meja, saj nam (je) za neupravičen prehod grozi(la) kazen.

Od začetka 90. let 20. stoletja je Evropska unija gradila idejo o svetu brez nacionalnih meja, toda današnja realnost je povsem drugačna. Sicer so se že pred pandemijo korona virusa zaradi različnih vzrokov, od terorističnih napadov, do migracijskih kriz, začele ponovno vzpostavljati meje, graditi zidovi in dvigovati ograje (Donnan in drugi 2018: 344–245), a šele leto 2020 je prineslo nazaj vso težo državnih meja. Mejna kontrola, potni listi in fizično zapiranje meja so (spet) postali del (nove) realnosti, ki je bila vzpostavljena z namenom preprečevanja širjenja okužb.

Sama živim v občini, ki je kot nekakšen polotok sredi italijanskega ozemlja, zato je zaprtje meje v prvem t. i. *lock-downu* še posebej vznemirilo ljudi. Vznemirilo je predvsem kmete, ki obdelujejo zemljo na obeh straneh meje. V začetku leta so se tako spraševali, ali bodo letos lahko do konca obrezali vse svoje trte in pozneje pobrali sadje. Tudi vsi tisti, ki so dnevno hodili v službe v Italijo, so bili vznemirjeni, saj v občini ni ostal odprt niti en mejni prehod, do najbližjega odprtega pa je pol ure vožnje iz glavnega kraja občine. Prav tako pa je ta odlok pomenil, da lahko iz občine prideš samo po dveh cestah, kajti vse ostale poti iz občine vodijo čez mejne prehode z Italijo.

Zaprtje državne meje oziroma njen poostreni nadzor pa se ni dotaknil samo prebivalcev obmejnih območij, ampak tudi drugih, saj so ukrepi mnogim onemogočali stik z družinami, prijatelji in partnerji, tudi v času, ko so bile »notranje meje« prosto prehodne. Strah pred posledicami, ki bi sledile neupoštevanju zakonskih določil, ki so omejevala prehod nacionalne meje, pa so pripeljale tudi do racio-

nalnega iskanja rešitev z namenom upoštevanja predpisov in istočasno ohranjanja čezmejnih stikov. Tako mi je prijatelj pripovedoval o svojih izkušnjah z mejami, v katerih se jasno izrazi strah pred uradnim postopkom na meji in morebitnimi posledicami: »Saj veš, da je M. na Hrvaškem. Prvič ko sem šel k njemu, sva šla v toplice, samo zato, da sva dobila dokazilo, saj veš za potrdilo. In potem se sprašuješ, kaj je tega treba. Lahko bi bila doma in bi srečala samo njegove starše, tako pa sva bila tam v hotelu na samopostrežnem zajtrku, kjer se nihče ni držal priporočil, in v termah, v bazenu. Koliko ljudi je v bazenu z maskami!?! Potem sva se pozanimala. In za vsako, ko sem šel k njemu mi je napisal potrdilo, kot dokazilo, da nisem bil v Srbiji, da ne bi dobil karantene. // Prvič, ko sem šel čez, sem bil ves prestrašen, nisem vedel, kaj me čaka. Sicer so večinoma zamahnili z roko. // Avgusta, ko sem se vračal, pa sem dobil odločbo za karanteno. Sicer so bili prijazni in profesionalni. Me je na meji vprašal, kako to, da sem ostal, in ko sem rekel, da zaradi partnerja in družine, s katero se zaradi situacije nismo videli že pol leta, je bil razumevajoč in človeški« (Terenski zapis 9. 11. 2020).

Sklep

Vsa naša dejanja in zgodbe ter povečan občutek strahu, ki so posledica pandemije covid-19, lahko do neke mere razumemo kot posledice fluidnega strahu, kot ga je opredelil Bauman – ki je eno svojih zadnjih javnih predavanj imel v okviru festivala eStoria leta 2015 v Gorici. To je strah brez očitnega vira, izpeljani strah, ki je posledica ponotranjenja vizije sveta, ki vključuje negotovost in ranljivost (ki se vzbudi zaradi pomanjkanja zaupanja v razpoložljive obrambe in ne zaradi obsega ali vrste dejanskih groženj). Kajti svet je »poln nevarnosti, ki lahko kadar koli udarijo z malo ali nič opozorila // v primeru nevarnosti pa je malo možnosti za pobeg ali uspešno obrambo« (Bauman 2006: 3). In čeprav realna gro-

žnja v virusu covid-19 obstaja ter jo je potrebno jemati resno, pa dodaten strah med ljudmi spodbujajo tudi medijske objave, ki nam z novicami, kot so: koliko ljudi je bilo tisti dan na testu pozitivnih, koliko jih je umrlo, v kateri občini je največ okuženih, ves čas sporočajo, da nas pravzaprav mora biti močno strah, saj našo varnost, blaginjo in celo življenja na vsakem koraku spremljajo prežee nevarnosti (Füredi 2006, 23–50, Strahovnik 2012: 54).

Svoj doprinos k povečanemu občutku strahu imajo tudi politične odločitve. Bauman nas v tej zvezi opozarja na načine, kako se sodobna država, sicer že pred pandemijo covid-19, predstavlja kot sposobna obvladovati strah tako, da državljanje varuje pred nepredvidljivimi grožnjami za njihov obstoj, tudi z dvigom meja. Sam je bil prepričan, da je država v tem pogledu v veliki meri propadla ter je sama spodbudila nove strahove, hkrati pa je skušala odgovornost za obvladovanje tveganj prenesti na področje posameznika (Bauman 2006: 6). Na primer država, ki je našla svoj razlog za strah, državljanje prisili v poslušnost v zameno za domnevno zaščito pred grožnjami za njihov obstoj. In ker so te obljube zaradi različnih razlogov nerealne, je dolžna preusmeriti poudarek »zaščitite pred strahom« iz nevarnosti za socialno varnost na nevarnosti za osebno varnost. Tako boj proti strahovom prenese »navzdol« na področje individualnih »življenjskih politik« vsakega posameznika (Bauman 2006: 4). To so vsekakor mehanizmi, ki jih lahko spremljamo v obdobju te pandemije. Vendar pa »politike strahu« v kontekstu korona krize ni mogoče preučevati samostojno, ampak jo je treba predstavljati kot večplastno in prepleteno s kompleksnim izzivom sodobne liberalne demokracije (*Spletni vir 1*). Pa vendar zgodbe ljudi o njihovem doživljanju vladnih ukrepov, ki so tudi pod vplivom »politik strahu«, tudi v kontekstu meja, širijo naše razumevanje meja in mejnih praks onstran institucionalnih diskurzov. Pripovedi o (političnih) mejah in doživljanju ljudi v času pande-

mije nam namreč razkrivajo stališča do preteklih dogodkov in njihovih posledic, ki ne sledijo nujno uradni zgodovini ali političnim diskurzom (*Spletni vir 2*), in jih je zato toliko vredneje preučiti.

Danes, ko pišem ta prispevek, smo sredi t. i. drugega vala in vnovičnega *lock-downa*, z istimi oz. podobnimi ukrepi kot prvič. Od pomladi do sedaj, ko smo v mesecu novembru, smo se dodobra spoznali z emocijami strahu in nelagodja. Strah, ki ni samo individualno čustvo, ampak ga lahko razumemo tudi kot kolektivno, družbeno izkušnjo (*Spletni vir 2*) je, kot se zdi, s pandemijo ves svet spremenil v enotno afektivno skupnost, prepojeno s strahom, ki bo/je nekatere zaznamoval bolj in druge manj, posledice te emocije pa se bodo (lahko) čutile še dolgo po obdobju izrednega stanja (Badurina 2020: 131). Se ga bomo lahko znebili ali bo to čustvo v tem času dodobra preoblikovalo našo družbo? Ne vem. A že sedaj je jasno, da je realna nevarnost tega virusa globoko biosocialna in vpliva na naša telesa, um in skupnost ter da si bomo to obdobje še dolgo zapomnili, tudi zaradi čustev, kot sta strah in negotovost. Kajti spomini se naravno prepletajo s čustvi in značilno je, da si posamezniki pogosto zapomnijo čustvene dogodke bolj kot nečustvene. Močna čustva, kot je tudi strah, v povezavi s pomembnimi epizodami v življenju pa je težko ali nemogoče pozabiti (*Spletni vir 2*). Zato bodo »korona zgodbe«, telesne tehnike in druge prakse in rituali, ki so nastali v tem obdobju, še dolgo odmevali med nami in bodo vir preučevanja različnih raziskovalcev.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Badurina, N. 2020: Strah: društveno pamčenje i (ne)narativni odpor. V: *Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* let. 57, št. 1, 131–133.

Bauman, Z. 2006: *Liquid Fear*. Cambridge, Malden: Polity Press.

Donnan, H., B. Thomassen in H. Wydra 2018: The political anthropology of borders and territory: European perspectives. V: Wydra H. in B. Thomassen (ur.), *Handbook of Political Anthropology*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 344–359.

Füredi, F. 2006: *Culture of fear revisited: risk-taking and the morality of low expectation*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

Giddens, A. 2005: *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.

Gingrich, A. 2004: Conceptualising Identities: Anthropological Alternatives to Essentialising Difference and Moralising about Othering. V: Baumann G. in A. Gingrich (ur.), *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*. New York: Berghahn Books.

Podjed, D. 2020: *Antropologija med štirimi stenami: spoznavanje družbe in sebe med pandemijo*. Ljubljana: Založba ZRC.

Strahovnik, V. 2012: Kultura strahu in kultura (za)upanja. V: Juhant J., V. Strahovnik in B. Žalec (ur.), *Kako iz kulture strahu?: tesnoba in upanje današnjega človeka*. Ljubljana: Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, str. 51–62.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Degerman, D., M. Flinders in M. T. Johnson 2020: In defence of fear: COVID-19, crises and democracy. V: *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. <https://doi.org/10.1080/13698230.2020.1834744> (dostop: 22. 10. 2020).

Spletni vir 2: Lauren, K. 2012: Fear in Border Narratives: Perspectives of the Finnish-Russian Border. *Folklore*. V: *Electronic Journal of Folklore* let. 52, 39–62. <http://www.folklore.ee/folklore/vol52/lauren.pdf> (dostop: 22. 10. 2020).

Spletni vir 3: Oxlund, B. 2020: An Anthropology of the Handshake. V: *Anthropology Now* let. 12, 39–44. <https://doi.org/10.1080/19428200.2020.1761216> (dostop: 22. 10. 2020).

Spletni vir 4: Reny, T. T. in Matt A. B. 2020: Xenophobia in the time of pandemic: othering, anti-Asian attitudes, and COVID-19. V: *Politics, Groups, and Identities*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/21565503.2020.1769693> (dostop: 28. 5. 2020).